

2. Бадалян Л. О., Заваденко Н. Н., Успенская Т. Ю. Синдромы дефицита внимания у детей (обзор)/ Л. О. Бадалян, Н. Н. Заваденко, Т.Ю.Успенская// Обозрения психиатрии и мед. психологии им. Бехтерева, 1993. – №3. – с. 73-90.
3. Заваденко Н. Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте. М., 2005.
4. Кучма В. Р., Брызгунов И. П. Синдром дефицита внимания с гиперактивностью у детей: Вопросы эпидемиологии, этиологии, диагностики, лечения, профилактики и прогноза. М.: Олег и Павел, 1994.
5. Лютова Е. К., Монина Г. Б. Шпаргалка для взрослых. – СПб.: Речь, 2002.
6. Марценковський І. А., Бікшаєва Я. Б. та ін. Программно-цільове обслуговування дітей та підлітків з гіперкінетичним розладом.// Медицинская газета «Здоровье Украины». –№5 / 1. – 2009.

УДК159.922.76-056.313:159.942

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ ПРИ РОЗУМОВІЙ ВІДСТАЛОСТІ

Коваленко В.Є.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються основні теоретичні підходи до визначення поняття емоційний розвиток у загальній та спеціальній психології, визначається взаємозв'язок понять емоційний розвиток, емоційний стан, емоція, як детермінанти соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению понятия эмоциональное развитие в общей и специальной психологии, определяется взаимосвязь понятий эмоциональное развитие, эмоциональное состояние, эмоция, как детерминант социальной адаптации лиц с умственной отсталостью.

In this article the basic theoretical going is examined near determination of concept emotional development in general and special psychology, intercommunication of concepts is determined emotional development, emotional state, emotion, as a determinant of social adaptation of persons with a mental backwardness.

Ключові слова: емоційний розвиток, емоційний стан, емоція, емоційна сфера, розумова відсталість.

Ключевые слова: эмоциональное развитие, эмоциональное состояние, эмоция, эмоциональная сфера, умственная отсталость.

Keywords: emotional development, emotional state, emotion, emotional sphere, mental backwardness.

На сьогоднішній день основною стратегічною метою діяльності спеціальних закладів є соціалізація та соціально-трудова адаптація осіб з вадами психофізичного розвитку. Зміни, які відбуваються в соціально-економічному житті суспільства обґрунтовують необхідність оволодіння учнями з особливими освітніми потребами не лише знаннями згідно програмних вимог, але й вміння розв'язувати певні життєві проблеми та конфліктні ситуації, адаптуватися до складних умов сьогодення. У процесі нормального розвитку діти навчаються всебічно оцінювати наслідки своєї поведінки й обирати відповідно випадку способи виправлення ситуації. Конвергенція інтелекту та афекту дає змогу людині обирати адекватну тактику поведінки у складних ситуаціях вибору, а дивергенція – призводить до вибору неконструктивних форм поведінки, і, як наслідок, соціальної дезадаптації. Особливо сензитивними у цій ситуації є особи з розумовою відсталістю, адже неможливість адекватного інтелектуального опрацювання подій навколишньої дійсності призводить до неспроможності усвідомлення ними власних емоційних проявів та станів і можливостей керування ними [5;6]. Основним негативним наслідком інертності та реактивності емоційних реакцій розумово відсталих осіб є наявність виражених порушень в поведінці, а отже і соціально-психологічній адаптації, у взаємодії з соціумом (Л.С. Виготський, Б.В. Зейгарник, В.В. Лебединський, В.Н. Мясіщев, М.С. Певзнер, С.Я. Рубінштейн).

Встановлено (В.І.Бондар, І.М.Бгажнокова, І.П.Матвєєва, Ж.І.Намазбаєва, В.Г. Петрова, С.Я.Рубінштейн, В.М. Синьов, Г.П.Усанова, О.Є.Шаповалова, Л.М.Шипіцина), що утруднення в соціалізації осіб з інтелектуальною недостатністю, пов'язані передусім з незрілістю емоційної сфери, відсутністю навичок встановлення актуальних емоційних станів та порушення самоідентифікації цих станів, нерозумінням свого особистого «Я» та негативним сприйняттям інших людей. Таким чином, питання визначення основних факторів емоційного розвитку та його складових набуває першочергової значущості. Пряма залежність соціалізації дітей з розумовою відсталістю від сформованості емоційної сфери робить дану проблему актуальною.

Об'єкт: емоційний розвиток осіб з розумовою відсталістю.

Предмет: складові поняття «емоційний розвиток» та стани, що його детермінують.

Психіка є суб'єктивним відображенням об'єктивно існуючої дійсності. Це відображення має як чуттєву, образну форму (відчуття, сприймання), так і розумову, абстрактну форму (поняття, судження, умовисновки. Як і психічні пізнавальні процеси, емоції забезпечують відображення навколишнього світу. Проблемою вивчення емоційного компонента психіки людини займалися Ж. Годфруа, Б.І. Додонов, К. Ізард, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, П.В. Симонов, П.М. Якобсон й інші фахівці. На їхню думку, емоції - це сфера психічного відображення, що впливає на будь-який прояв людської активності, являючись невід'ємною частиною повсякденного життя. Отже, емоційна сфера - це сукупність внутрішніх психічних станів, що проявляються в суб'єктивних стосунках, переживаннях й в експресивно-комунікативній поведінці.

Під емоційним розвитком особистості розуміється, поступова диференціація емоцій і почуттів; вербалізація - усвідомлення своїх почуттів і почуттів іншої людини; розширення кола об'єктів і суб'єктів, що викликають емоційний відгук; збагачення переживань, формування здатності регулювати й контролювати почуття [4, с. 27].

У цей час не існує цілісної концепції розвитку емоційної сфери особистості. Існують суперечливі думки щодо даної проблеми. Ряд психологів (К. Ізард, Х. Остер, П. Екман) вважають, що процес виникнення й розвитку емоцій підкоряється біологічним закономірностям і розгортається в міру того, як емоції здобувають адаптивну функцію в житті дитини й необхідні інтелектуальні передумови [3, с. 12].

На думку ж Л. С. Рубінштейн емоційна сфера людини, як і всі психічні процеси, розвивається. Науковець виділяє в ній три рівні емоційного життя. Перший рівень - елементарні фізичні чуття, пов'язані з органічними потребами: задоволенням, невдоволенням і т.п. Ці емоційні реакції носять безпредметний характер. Наступний, більш високий, рівень, становлять предметні почуття, «відповідному предметному сприйняттю й предметній дії». Цей рівень характеризується більш високим ступенем усвідомленості. Інтелектуальні компоненти входять у нього як складова частина емоцій. І третій рівень - це світоглядні почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні, релігійні. При цьому другий і третій рівні емоційної сфери - продукти виховання, а не вроджені якості.

У рамках теорії емоційного розвитку М. Люїса реалізується структурний підхід, відповідно до якого емоція розглядається як процес, що складається з окремих ланок у сукупності їхніх зв'язків одна з одною. Виділяються наступні компоненти емоційного процесу: стимул, рецептор, емоційна експресія, емоційне переживання. Емоційний розвиток, відповідно до цього підходу, представляється як розвиток окремих елементів емоційного процесу й зв'язків між ними.

Головна ідея теорії динамічного емоційного розвитку У.Мак-Дугалла - зв'язок емоцій із ситуацією, у якій протікає діяльність суб'єкта. Він обмежує клас похідних емоцій тими переживаннями, які узагальнено можна назвати емоціями успіху або неуспіху.

П.М. Якобсон пропонує шляхи емоційного розвитку особистості, «виховання почуттів». Емоційний розвиток дитини протікає в декількох напрямках: 1) подолання імпульсивності поведінки; 2) виникнення разом з почуттями, які носять ситуативний характер, почуттів, що мають характер більш стійкий; 3) Посилення регулюючих моментів у переживанні й вираженні почуттів в емоційній сфері дитини; 4) соціалізація почуттів.

А.Є. Ольшаннікова визначає, що розвиток емоційного компоненту особистості є частиною єдиного процесу психічного розвитку дітей, і спираючись на роботи П.П. Блонського й Д.Б. Ельконіна, стверджує, що емоційний розвиток здійснюється за наступними напрямками: 1) диференціація емоцій (збагачення якісної палітри переживань); 2) формування здатності контролювати й регулювати емоції; 3) зменшення з віком абсолютної частоти емоційних реакцій (у зв'язку з розвитком мотиваційної сфери) [4, с. 11].

Л. П. Стрелкова виділяє фази емоційного розвитку, емоційної регуляції — співчуття, співпереживання, сприяння. Відзначено динаміку її усвідомленості й довільності, а також когнітивний характер орієнтації в ситуації. Вона виділяє наступні параметри розвитку емоційної сфери людини: уміння адекватно емоційно реагувати на різні явища навколишнього світу; уміння диференціювати й адекватно інтерпретувати експресивні прояви й емоційні стани інших; різноманіття способів емоційного реагування; широту діапазону пережитих емоцій; інтенсивність і глибину переживання; рівень передачі емоційного стану в мовному плані; термінологічну оснащеність мови.

Розглядаючи емоційний розвиток при розумовій відсталості з позицій комплексного, структурно-динамічного підходу, О.Є. Шаповалова дійшла висновку, що він представлений сукупністю параметрів, які можна поділити на дві групи Перша – це параметри, які розкривають специфіку між функціональної взаємодії емоційної та інтелектуальної сторін психіки., а саме: інтелектуальна регуляція емоцій, адекватність емоційних проявів, динамічні показники емоційної сфери. Параметри, що складають другу групу, пов'язані з комунікативними можливостями учнів, це такі як: емоційна виразність, розуміння знаків емоційної експресії інших людей. При цьому дослідниця відзначила, що чим тяжчий ступінь відсталості, тим більш виразний органічний характер мають ці афективні розряди, тим менше вони відповідають зовнішнім стимулам и керуються інтелектом.

Аналіз досліджень В.Вундта, К. Ізарда, А.Є. Ольшаннікової, П.М.Якобсона, С.Л. Рубінштейн, О.Є. Шаповалової свідчить, що проблема емоційного розвитку передусім поєднана з проблемою актуальних емоційних станів особистості. Відмічається, що емоційний розвиток повинен розглядатися на основі аналізу поведінки розумово відсталого дитини, яка в свою чергу обґрунтована емоційним станом, у якому перебуває розумово відстала дитина. Активізація стеничних емоційних станів у процесі навчальної діяльності розумово відсталих дітей дасть змогу виховувати у них особистісні риси, що на думку В.М. Сильова є перспективним напрямком розумового виховання дітей зі стійким пізнавальним недорозвиненням, а отже і фактором соціальної адаптації [5].

Р.М. Грановська розглядає емоційні стани як психічні ситуації, які виникають у процесі життєдіяльності суб'єкта і визначають не тільки рівень інформаційно-енергетичного обміну, але і спрямованість поведінки. Навіть відсутність емоцій це емоційний стан, який характеризується великою кількістю ознак у поведінці людини. Основними емоційними станами, що виділяються в психології є наступні: 1) Радість (задоволення, веселощі); 2) Смуток (апатія, сум, депресія); 3) Гнів (агресія, озлоблення); 4) Страх (тривога, переляк); 5) Подив (цікавість); 6) Огида (презирство).

За допомогою терміна «емоційний стан» К.Ізард позначає окремо взятий емоційний процес обмеженої тривалості. Емоційні стани можуть тривати від декількох секунд до декількох годин і бути більш-менш інтенсивними [3].

В. М. Мясіщев пропонує наступну класифікацію емоцій: емоційні реакції, які є відповідними переживаннями на стимули, їх що спричинили; емоційні стани, які характеризуються зміною нервово-психологічного тону; емоційні відносини (почуття), які характеризуються емоційною вибірковістю або зв'язком конкретних емоцій з певними особами, об'єктами або процесами.

Р.М. Грановська розрізняє емоційні стани за їх інтенсивністю та тривалістю: настрої, афект, пристрасть. Зокрема, афект — це сильний й відносно короткочасний емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин і супроводжуваний різкою зміною у свідомій діяльності й виражених рухових проявах.

Власне емоції — більш тривалі й менш інтенсивні стани в порівнянні з афектами. Емоції мають ситуативний характер, тобто виражають оцінювальне ставлення людини до наявної або можливої ситуації, до своєї діяльності й до своїх дій. До емоційних станів також належать почуття — одна з основних форм переживання людиною свого відношення до предметів й явищ дійсності. Воно відрізняється відносною стійкістю й сталістю. Почуття людини виникають як узагальнення емоцій - становлення й розвиток почуттів виражає формування стійких емоційних стосунків. На відміну від ситуативних емоцій й афектів, що відбивають ситуативне значення предметів у конкретно сформованих умовах, почуття виділяють явища, що мають постійну мотиваційну значимість.

Найбільш сталим емоційним станом визначається настрої — стійкий й відносно слабо виражений емоційний стан. Настрої визначаються тим, як складаються взаємини людини з навколишніми, як він сприймає події свого життя. Він надає емоційне забарвлення всій поведінці людини, виражається у всіх її проявах.

Найбільш сильним, глибоким та абсолютно домінуючим емоційним переживанням вважається пристрасть. Вона виражається в зосередженості, зібраності помислів і сил, у спрямованості їх на єдину мету. Те, що не пов'язане з домінуючою пристрастю, представляється людині другорядним.

Абсолютно іншим за полярністю пристрасті виділяють емоційний стан стресу. Стресові стани — це особливі емоційні стани, що виникають у відповідь на екстремальні впливи й потребуючі від людини мобілізації всіх ресурсів організму, у тому числі й нервово-психічних сил. На думку Г.Сельє "стрес - невід'ємна складова життя людини, його не можна уникнути. Для кожної людини є оптимальний рівень стресу, при якому досягається найбільша ефективність діяльності"[1;2].

Таким чином, емоційний стан - поняття, що поєднує настрої, внутрішні почуття, потяги, бажання, афекти й емоції. Емоційні стани зафарблюють всю психічну діяльність людини й виявляються в настроях, що розрізняються по ступеню інтенсивності, і афективних станах. Емоційні стани не тільки залежать від характеру психічної діяльності, що протікає, але й самі впливають на неї. Зокрема, емоційні стани, що виникають в процесі діяльності, на думку І.Канта можуть підвищувати (стеничні) або знижувати життєдіяльність людини (астеничні).

Основною рушійною силою виникнення емоційних станів є емоція, яку переживає людина у актуальний період. На сучасному етапі розвитку психологічної науки особливого значення набувають певні теоретичні підходи до визначення поняття «емоція». Згідно з одним з яких емоції розглядаються як особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що відображаються у формі безпосередніх переживань процес і результати практичної діяльності, спрямованої на задоволення актуальних потреб (Столяренко Л.Д) Крім того, емоції - психічний процес імпульсивної регуляції поведінки, заснований на почуттєвому відображенні потреб, значущості зовнішніх впливів, їхньої сприятливості або шкідливості для життєдіяльності індивіда (Каменська О.М)

Незважаючи на існування багатьох теоретичних концепцій щодо визначення понять емоційний розвиток, емоції та емоційний стан можна відзначити конвергенцію поглядів на те, що емоції досить швидкоплинні, є імпульс - є реакція. Немає імпульсу - і реакція зникає. Емоційні стани набагато інертніші. Причина поточного стану може давно зникнути, а емоційний стан залишається й іноді затримується надовго. Проте, емоції й емоційні стани нерозривно пов'язані: емоції змінюють емоційні стани. Але й емоційні стани впливають на емоційні реакції, а крім того впливають на мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вилюнас В. Психология эмоций. — СПб.: Питер, 2008. — 496 с.
2. Дружинин В.Е. Психология эмоций, чувств, воли. - М.: ТЦ Сфера, 2003. – 96 с.
3. Изард К. Психология эмоций. // Изард К.— М., 2000. – 464 с.
4. Ольшанникова А. Е. Эмоции и воспитание. / Ольшанникова А. Е. - М, 1983. – 80 с.
5. Синьов В.М. Психология разумово відсталой дитини: підруч. // Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. — К.: Знання. 2008. – 359 с.
6. Шаповалова О.Е. Эмоциональное развитие умственно отсталых школьников: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.10 // Шаповалова Ольга Евгеньевна – Нижний Новгород, 2006. – 353 с.

УДК 376 + 159.97 + 81.161.1'36

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАММАТИЧЕСКОГО СТРОЯ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ковригина Л.В.

кандидат педагогических наук, доцент
Новосибирский государственный педагогический университет

У статті розглядається психолінгвістичний підхід до розуміння механізмів формування граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку. Розглядаючи підходи різних дослідників, автор показує, що дитина поступово переходить від неусвідомленого орієнтування на матеріальний вигляд морфологічних компонентів слова до елементарних логічних операцій, що дозволяє їй засвоїти практичне значення мовленнєвих знаків та їх формальну зовнішню сторону, закономірності їх організації і поєднання в мові.

В статье рассматривается психолингвистический подход к пониманию механизмов формирования грамматического строя речи у детей дошкольного возраста. Рассматривая подходы разных исследователей, автор показывает, что ребенок постепенно переходит от неосознанной ориентировки на материальный облик морфологических компонентов слова к элементарным логическим операциям, позволяющим ему усвоить практически значение языковых знаков и их формальную внешнюю сторону, закономерности их организации и сочетания в языке.

This article discusses psycholinguistic approach to understanding the mechanisms of formation of the grammatical structure of speech in preschool children. Considering the approaches of different researchers, the author shows that the child is gradually moving from unconscious orientation of the material components of the morphological appearance of the word to elementary logical operations, allowing him to absorb almost the value of linguistic signs and their formal external side, the laws of their organization and combinations in the language.

Ключові слова: дитяче мовлення, генералізація, мовне чуття, відчуття мови, мовленнєвий розвиток, мовленнєва здатність.

Ключевые слова: детская речь, генерализация, языковое чутье, чувство языка, языковое развитие, языковая способность.

Keywords: children's speech, generalization, linguistic flair, a sense of language, language development, language ability.

В педагогических и психологических исследованиях овладение языком рассматривается определяющий этап в развитии ребенка и становлении его как члена социальной общности. С начала XX века многие исследователи детской речи пытались выявить механизмы, обеспечивающие ребенку возможность в дошкольном возрасте без специального обучения овладеть грамматикой родного языка.

На начальном этапе решения этой проблемы А. Н. Гвоздев [1] и в след за ним С. Н. Цейтлин,